

KRAKÓW JAKO PRA- I STAROPOLSKA NAZWA TOPOGRAFICZNA — PRZEGLĄD POLSKIEGO MATERIAŁU NAZEWNICZEGO I PÓLNOCNOSŁOWIAŃSKICH NAWIĄZAŃ APELATYWNYCH¹

Słowa tematyczne: pochodzenie nazwy Krakowa, polskie nazwy miejscowe na *Krak-*, morfem *krak-* w leksyce północnosłowiańskiej

Kraków należy do najdawniej udokumentowanych polskich nazw miejscowych, jako że pierwsze niewątpliwe² przekazy nazwy pochodzą z II połowy X w. Za najstarszy uchodzi zapis w dziele Ibrāhima ibn Jakuba, zwykle datowany na 966 r. Zawarta w nim postać jest trudna do rekonstrukcji z racji specyfiki pisma, zasadniczo nieoznaczającego samogłosek³. Kolejny zapis, z pochodzącego ze schyłku X w. streszczenia łacińskiego dokumentu znanego jako *Dagome iudex*, mający formę <*Craccoa*> (w innych kopiach: <*Raccoa*>, <*Graccoa*>, <*Cracoa*>), podobnie jak następne <[*cum*] *Cracoua* [*civitate*]>, <[*quae*] *Cracova* [*est*]>, mogące sięgać X w., i zapisane w kronice Kosmasa, zdają się wskazywać na pierwotność brzmienia *Krakowa* (f.) i późniejszą maskulinizację⁴, zapewne opartą na reinterpretacji wieloznacznego miejscownika (w) *Krakowie*. Etymologia nazwy nie budziła raczej większych emocji, głównie z racji sytuowania się nazwy w obrębie jednego z najbardziej

---

¹ Niniejszy tekst powstał przy okazji i nawiązuje ściśle do mojego wystąpienia pod zbliżonym tytułem na XX MiOKO we wrześniu 2016 r. w krakowskich Przegorzałach. Dziękuję E. Kowalczyk-Heyman i J. Udolphowi za informacje o uzupełnieniach bibliograficznych wykorzystanych w obecnej wersji. Dziękuję także recenzentom wydawniczym tomu za uwagi pozwalające m.in. poprawić spójność tekstu.

² Pomijam tutaj spekulacje łączące tę nazwę np. ze starożytnym, znanym z *Geografii* Ptolemeusza *Carrodunum*, lokalizowanym gdzieś między Dunajem i łańcuchem zachodnio-karpacko-sudeckim (por. hasło *Carrodunum* (Καρρόδουνον) w polskiej Wikipedii).

³ Liczono się z możliwościami: *Karākō*, *Karākū*, *Karākoū* lub *Karākaū*. W NMPol (V 243, s.v. *Kraków* (2)) przytoczono transkrypcję *Karakō*. Postacie te są oczywiście bez wartości dla precyzyjnej rekonstrukcji najstarszego brzmienia.

⁴ Paradoksalnie, kluczowy dla tych zagadnień okres XI–XIII w. w historii samej nazwy jest udokumentowany stosunkowo słabo, gdyż — mimo bardzo częstego wspominania Krakowa w ówczesnych tekstach — w tradycji łacińskiej ustala się wcześniej postać *Cracovia*, której podtrzymywane przez uzus literacki używanie pozbawia nas informacji o ewolucji rzeczywistego brzmienia postaci staropolskiej.

produktywnych typów formalnych polskich toponimów⁵. Już jeden z kronikarzy łączył nazwę z imieniem władcy (*Krak*), wywodzonym przezeń od lokalnego apelatywu oznaczającego kruka. Wynika stąd oczywista dla specjalistów niemożność jednoznacznego sfalsyfikowania tej etymologii, która prawdopodobnie zawsze⁶ funkcjonować będzie jako jedno z najpoważniejszych podejść interpretacyjnych. Dobrą syntezą aktualnego stanu opinii jest hasło w *Nazwach miejscowych Polski*, sygnowane przez K. Rymuta (NMPol V 273–274, s.v. *Kraków* (2)). Przyjmuje on na pierwszym miejscu możliwość genezy dzierzawczej (od nazwy osobowej *Krak*, dobrze poświadczonej historycznie i współcześnie), wspomina jednak także o hipotezie odapelatywnej, dodając, że odpowiednie wyrazy pospolite w zakładanym znaczeniu hydrograficznym ‘odgałęzienie rzeczne’ zaświadczone są wyłącznie w językach południowosłowiańskich.

Chodzi tu oczywiście o dość znaną koncepcję J. Nalepy, przedstawioną pod koniec lat sześćdziesiątych zeszłego wieku. Według tego autora (1968: 59–75 i niektóre późniejsze prace) słowiańskie nazwy na *Krak-* pochodzą od wyrazu topo-

---

⁵ Opinia taka odnosi się wszakże jedynie do stosunkowo wąskiego grona specjalistów z zakresu toponomastyki polskiej i słowiańskiej. Nazwa *Kraków* należy, z racji swej historii i obecnej rangi jako centrum turystycznego, do dość niewielkiej grupy nazw powszechnie znanych daleko poza macierzystym kręgiem językowo-kulturowym i jako taka nieustannie pobudza wyobraźnię próbujących pisać o przeszłości. Co pewien czas poza głównym nurtem toponomastyki pojawiają się mniej lub bardziej oryginalne wypowiedzi próbujące rozwikłać wciąż — w mniemaniu ich autorów — nierozwiązaną zagadkę pochodzenia nazwy, posiłkujące się zwykle powstałymi w średniowieczu legendami kronikarskimi. Kilka takich prób omówiłem przed laty (Babik 2001: 419–420); niedawno cykl utrzymanych w podobnym duchu artykułów ukazał się w uniwersyteckim czasopiśmie „Alma Mater” (Makuch 2008a, b; Pisowicz 2012; Hordyński 2015). Przed czterema laty oryginalną koncepcję w pełnej wersji wyłożył P. Makuch (2013), wedle którego nie tylko przedstawiona przez mistrza Wincentego legenda o powstaniu Krakowa, ale i sama nazwa grodu (podobnie jak i nazwa *Wawel*) miałyby wywodzić się z irańskiego kręgu językowo-kulturowego (łączyć się m.in. z imieniem starożytnego króla perskiego Cyrusa). Kręgi specjalistyczne wobec tych zjawisk pozostają, póki co, bezradne.

Bolączką historiografii epok dawnych jest, niestety, zbyt częste odstępowanie od nieodzownej, wydawałoby się, krytyki zachowanych przekazów, wynikające nie tyle z braku odpowiednich narzędzi krytyczno-badawczych, co z braku woli. W sytuacji ubóstwa dostępnych źródeł wielu badaczom trudno bowiem pogodzić się z perspektywą uznania tego, co pozostało, raczej za fikcję literacką, „historię wynalezioną” niż relację świadków z epoki, mających szerszy niż my dostęp do rzeczywistości minionej.

W moim przekonaniu wyzwolenie się spod uroku legend i potraktowanie problemu genezy nazwy wyłącznie na tle systemu językowego i nazewnictwa jej okolic stanowi jeden z podstawowych i niezbędnych etapów socjalizacji do roli badacza nazewnictwa miejscowego. Konieczność ta wynika z prostego spostrzeżenia, że zazwyczaj powstanie nazwy danego miejsca poprzedza zyskanie przez nie ponadstandardowej rangi, a zwłaszcza powinno znacznie poprzedzać czasowo (co często daje się udowodnić metodami stricte filologiczno-historycznymi) powstanie/spisanie legend poświęconych jego prapoczątkom.

⁶ Zasadniczą zmianę mogłoby wprowadzić — choć to raczej nierealne — odnalezienie jakichś nowych przekazów nazwy o wczesnej chronologii, podważających obecnie przyjęte rekonstrukcje pierwotnego brzmienia.

graficznego *krakъ, odpowiadającego s.-ch. *krâk* ‘odnoga rzeczna’⁷. Wyodrębnił on 20 gniazd polskich (struktury *Kraków*, *Krakówek*, *Krakowiec*, *Krakowczyk*, *Krakówka*, *Krakowice*, *Krakowiany*, *Krakówkowice*), wskazując ich odpowiedniki na Połabiu, w Austrii i Czechosłowacji, na Węgrzech, w Rumunii i w północnej części Jugosławii. Wraz z leksemami *brdo ‘wzniesienie’, *sopotъ i *nakъlъ ów *krakъ potraktowany został jako „ekskluzywna” zbieżność łącząca dialekty Słowian południowych i zachodnich, nieznana natomiast dialektom wschodniosłowiańskim. Występowanie toponimów o podstawie *Krak-* wskazywać miało na dawny zasięg dialektów zachodniosłowiańskich, a ich brak — wykluczać dany obszar z terytorium, na którym w przeszłości używane były wczesne stadia rozwojowe późniejszych języków południowosłowiańskich⁸. Dziesięć lat później do poglądów Nalepy (bez ich części topogenetycznej) nawiązała częściowo S. Wauer (1978), zestawiając m.in. pełny, zweryfikowany materiał z terenu Niemiec.

Drugim wcześniej zaświadczonej ojkonimem o brzmieniu *Krakow-* jest dziesięć *Nowy i Stary Kraków*: 1296 <de Cracovia>, (1298) <de Krakowe>, osada położona pod Darłowem (NMPol V 274, s.v. *Kraków* (3)). Prawdopodobnie postać *Kraków* miała także nazwa dzielnicy Gdańska (początkowo osady położonej na wyspie, odciętej biegiem gdańskiego ramienia Wisły), zgermanizowana jako *Krakau* (zob. SG IV 605; Hrabec 1949: 20; Brocki 1977; Kęsikowa 1976: 81). Pewne wątpliwości nasuwa najstarszy zapis <*Kruckow*> z ok. 1400 r.; jeżeli nie polega on na błędnej literacji (zamiast *<*Krackow*>), moglibyśmy liczyć się z pierwotnym brzmieniem *Krukow-* i późniejszą substytucją morfemu *Krak-* w miejsce *Kruk-*. Jak wiadomo, apelatyw *krak* w znaczeniu ‘kruk’ zachował się najlepiej w północnej Polsce i na wschodnim Pomorzu (zob. SEK III 86–87), między obiema formami nazwy ptaka na tym terenie zachodziło zatem pewne napięcie. Dzisiejsza postać *Krakowiec*, wprowadzona po 1945 r. we wspomnianym opracowaniu S. Hrabca, została oparta na wariancie nazwy tej osady zaświadczonej tylko we *Flisie*

⁷ Przekazy w tym znaczeniu występują w większości języków południowosłowiańskich (por. Schütz 1957: 70; Grigorân 1975: 105; Vidoeski 1999: 78).

⁸ W tym kontekście zwraca uwagę pominięcie przez Nalepę dwóch notowanych na szpaltach *Słownika geograficznego* nazw odnoszących się do obiektów położonych w głębi terytorium wschodniosłowiańskiego: *Krakowczyka* na Podolu („futor, pow. mohylowski”) i *Krakówki*, karczmy k. Oszmiany (SG IV 605, 607): „Jeśli natomiast idzie o ogromne przestrzenie ruskie, to pewne słowiańskie nazwy od rdzenia *krak-* nie są na nich znane” (Nalepa 1968: 70). Są to struktury z historycznojęzykowego punktu widzenia całkowicie identyczne z uwzględnionymi polskimi (zob. niżej), nie sposób zatem pojąć, na czym polegać miałyby ich „niepewność”. Hasło *Krakowczyk* umieszczone jest w SG między uwzględnionymi *Krakowaehne* (pol. *Krakowiany*) i *Krakowec* (pol. *Krakowiec*, dziś za wschodnią granicą Polski), *Krakówka* natomiast — zaraz po dwu polskich *Krakówkach*, trudno zatem dopuścić możliwość, by mogły one pozostać niezauważone podczas ekskserpcji źródła.

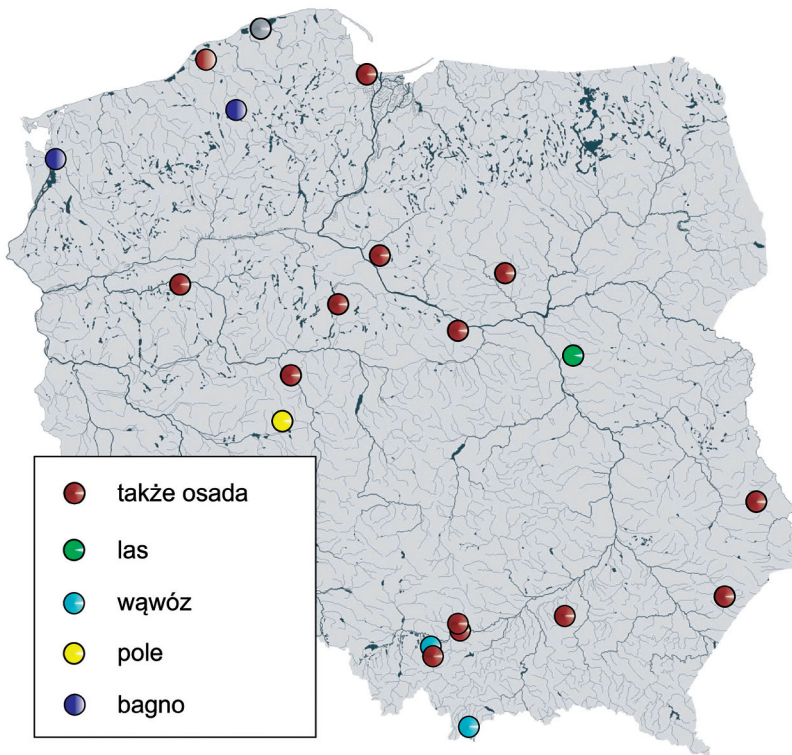
Toponimów na *Krak-* jest zresztą w krajach wschodniosłowiańskich więcej — znajdujemy je nie tylko w nowszych, do niedawna niedostępnych źródłach, ale i w opracowaniach powszechnie znanych i od dawna wykorzystywanych typu *Wörterbuch der russischen Gewässernamen* czy *Russisches geographisches Namenbuch* (por. Sul’hač 1998: 144).

S. Klonowica, który odzwierciedla realia nazewnictwa początków XVII w. Można wręcz podejrzewać, że ów *Krakowiec* używany był jedynie przez polskich flisaków, a derywacja deminutywna miała na celu zdyferencjonowanie tej nazwy wobec nazwy królewskiego *Krakowa*.

Nie zaliczyłbym tu natomiast nazwy *Krokowy* k. Władysławowa (Kęsikowa 1976: 81; Treder 1977: 45–46; NMPol V 323, s.v. *Krokowa*), której formy z rdzeniem <a> występują głównie w zapisach pochodzących ze źródeł krzyżackich, w przekazach polskich i zapisach gwarowych występują natomiast przeważnie o lub jego kontynuanty. Pominę także grupę nazw sytuujących się wyraźnie w obrębie nazwicznych struktur odosobowych (np. *Krakuszowice*, zob. Lubaś 1968: 73; NMPol V 275, czy nazwy na *Kraczew-*).

Poza tym *Kraków* był notowany — z reguły dopiero w XIX–XX w. — jako nazwa mniejszych obiektów, zwykle części wsi, pól, rzadko lasów, niekiedy wąwozów. Najczęstsze są określenia przysiółków; można tu wymienić: 1) *Kraków-Dębina*, -owa-y, cz. wsi Słubice w pow. Gostynin (UN 75: 27); tu też *Kraków*, -owa, część sąsiedniej wsi Grabowiec w pow. Gostynin (UN 75: 26); 2) *Kraków*, -owa, cz. wsi Poniatówka w pow. Chełm (UN 108: 12); 3) *Kraków*, -owa, cz. wsi Nowa Jastrząbka w pow. Tarnów (UN 15: 74; PRNG); 4) *Kraków*, -kowa, cz. wsi Zawadka i pola tamże w pow. Wadowice (UN 16: 34); 5) *Kraków*, -owa, przysiółek we wsi Żuków w pow. Lubaczów (PRNG); 6) *Nowy Kraków*, -ego -owa, gw. *Kraków*, -owa (UNMasz 96: 28), cz. wsi Obelżanki w pow. Szamotuły (Koz IV 409: „nowsza nazwa”; UNMatr 96: 23); 7) *Kraków*, -owa, cz. wsi Kraszewo (dawniej wieś) w pow. Ciechanów (UN 123: 24; NMPol V 273, s.v. *Kraków* (1)); 8) *Kraków*, -owa, gw. *Krakuf*, -owa (UNMasz 92: 18), cz. wsi Kwileń w pow. Pleszew (UNMatr 92: 7); 9) *Mały Kraków*, -ego -owa, przysiółek wsi Michałowice pod Krakowem (PRNG); 10) *Kraków*, -owa, gw. *Kraków*, -owa (UNMasz 90: 12), pole we wsi Łakociny w pow. Ostrów Wlkp. (UNMatr 90: 9); 11) *Krakowo*, -a, cz. wsi Popowo w pow. Inowrocław (SG IV 607; UN 179: 7); 12) *Krakowo*, osiedle w parafii Czernikowo w dawnym pow. Lipno (Koz VI 202). Jako nazwa lasu *Kraków*, -owa pojawił się w moim materiale tylko raz (we wsi Dziechciniec w pow. Otwock, UN 136: 18). Zapewne w większości wypadków są to późno powstałe nazwy, ponowienia o charakterze żartobliwym (por. określniki *Nowy* lub *Mały*); w niektórych może jednak chodzić o zakonserwowane jako mikroojkonimy dawne nazwy terenowe. Wydaje się to szczególnie prawdopodobne w odniesieniu do określeń wąwozów — bardzo charakterystycznych obiektów terenowych. Najbardziej znanym przykładem jest *Kraków* w Tatrach (UN 10: 109, formalnie należy do wsi Kościelisko; PRNG), zapewne autentyczna nazwa ludowa (por. SG IV 605). Autor hasła w SG zakładał metaforę (podobieństwo utworów skalnych do krakowskich gmachów, jakoby uderzające dla bywających w mieście górali), interpretację taką osłabia jednak występowanie tej nazwy jako określenia kotliny w Bachowicach w pow. Wadowice (UN 16: 62, tamże pola *Nad Krakowem*, ib. 63), gdzie wychodnie skalne prawdopodobnie w ogóle nie występują.

Nieco inną sytuację obserwujemy na Pomorzu, gdzie współrzędne nazwy stonkowo częściej odnoszą się do obiektów fizjograficznych, por.: *Krakowa*, obiekt w słowińskich Klukach (Rzetelska-Feleszko, Duma 2008: 206); *Krakows-Bruch*, bagno k. Miastka (ib.); *Krakower Bruch*, bagno k. Stepnicy (ib.). Tutaj przeniesienie nazwy polskiego Krakowa jest już mniej prawdopodobne, wzrasta za to prawdopodobieństwo genezy bezpośrednio odaplatywnej i przynależności do arealu obejmującego także Połabie.

Ryc. 1. *Kraków, Krakowa*⁹

Uderzające, że mimo — świadczącej o pewnej popularności — dobrej dokumentacji nazwy osobowej *Krak*, odnotowanej w najważniejszych kompendiach antroponimicznych od okresu średniowiecznego (SSNO III 130; AntrPol II 295; Nazwiska V 257; MoiKrewni s.v.: 475 nosicieli), średniowieczne ojkonimy o brzmieniu *Kraków* występują tylko na Pomorzu, i to w jego najodleglejszej

⁹ Sformułowania w rodzaju „także osada”, używane w niniejszym tekście w opisach niektórych mapek, sygnalizują realne udokumentowanie w odpowiednich gniazdach nazw obiektów stanowiących ich pierwotne denotaty na gruncie przyjmowanych hipotez etymologicznych.

od Krakowa, nadmorskiej strefie. Prawdopodobnie na terenie państwa Piastów doszło do swoistej sakralizacyjnej tabuizacji nazwy królewskiego miasta, którą można porównać z dostrzeżonym przez badaczy antroponomii unikaniem w średniowiecznej Polsce nadawania dzieciom imion występujących w piastowskich rodzinach książęcych.

Szczególnie interesująca jest struktura *Krakowiec*, odnoszona — jak się okazuje — do obiektów z reguły odmiennych od nazw wymienionych wcześniej, zwykle pól lub lasów (nie dotyczy to oczywiście wspomnianego *Krakowca* gdańskiego). Postać *Krakowiec* najwcześniej zaświadczone jako nazwę łąki, lasu i „miejsca” koło mazowieckich Przyborowic (1474 r. i później, por. Nalepa 1968: 68, gdzie błędnie wydrukowano <*Cracoywecz*>; Wolff, Rzetelska-Feleszko 1982: 81: <*Cracowycz*>). Kolejną nazwę, istniejącą do dziś, wprowadzono na mapę katastralną w 1887 r. (Pawłowski 1984: 90: *Krakowiec*) — jest to przysiółek wsi Łukowica [gm. loco] w pow. Limanowa, zob. PRNG, który w UN 6: 79 widnieje tylko w indeksie. Również na XIX w. datowne są przekazy nazwy *Krakówiec* (Koz IV 409, zapewne z tomiku *Wielkopolskie nazwy polne*), notowanej też w XX w. jako *Krakowiec*, *-wca*, gw. *Krakowiec*, *-wca* (niepublikowany UNMasz 90: 38, 18), pole we wsi Sobótka oraz pole i las we wsi Gałązki Wlk. w pow. Ostrów Wlkp. (UNMatr 90: 6, 11; PRNG). Gros materiału pochodzi z kwerendy UN-ów i ze współczesnych wykazów urzędowych (PRNG). Należą tutaj, jako odrębne gniazda nazewnicze: 1) *Krakowiec*, *-wca*, pola we wsi Bodzentyn w pow. Kielce (UN 23: 11); 2) *Krakowiec*, *-wca*, pole we wsi Kowalówka w pow. Lubaczów (UN 63: 27; PRNG)¹⁰; 3) *Krakowiec*, *-wca*, pole we wsi Łysa Góra w gm. Zielonki (PRNG); 4) *Krakowiec*, *-wca*, las we wsiach Malice i Słabuszewice w pow. Sandomierz (UN 32: 38, 39; jako las przy Słabuszewicach także PRNG); 5) *Krakowiec*, *-wca*, las we wsi Siedliszowice w pow. Zawiercie (UNMatr 211: 22). Za derywat takiej struktury można uznać dość wcześnie zaświadczoną nazwę młyna *Krakowczyk* koło dobrzyńskiego Ciechocina (Koz VI 202: <*Crakowczik*>, 1520 r.).

Izolowana postać *Krakowica* (od 1577 r.) nazywa potok, las i przysiółek na pograniczu Andrychowa, Wieprza i Inwałdu (HE XII 91–92; Babik 2015: 418–419, tam starsza literatura). Już po wydaniu tego artykułu zauważyłem, że nowa wersja mapy gminy Andrychów, przygotowana przez katowickie Wydawnictwo Kartograficzne PGK sp. z o.o.¹¹, a wystawiona na dworcu autobusowym w Andrychowie w pierwszej połowie 2016 r., w miejscu zasadniczo odpowiadającym lokalizacji Krakowicy (200–300 m od usytuowania napisu np. na mapach Geoportalu) notuje nazwę *Krakocina* [!] (por. reprodukcję fotograficzną mojego autorstwa odpowiedniego fragmentu mapy).

¹⁰ Gniazdo wspólne ze wspomnianym powyżej *Krakowem* nr 5 w Żukowie. Jedynie w tym — poza gdańskim *Krakowcem* — wypadku stwierdzono stosunek nazw w gnieździe pozwalający mówić o deminutywnej funkcji formantu *-ec*.

¹¹ www.pgkmapy.katowice.pl

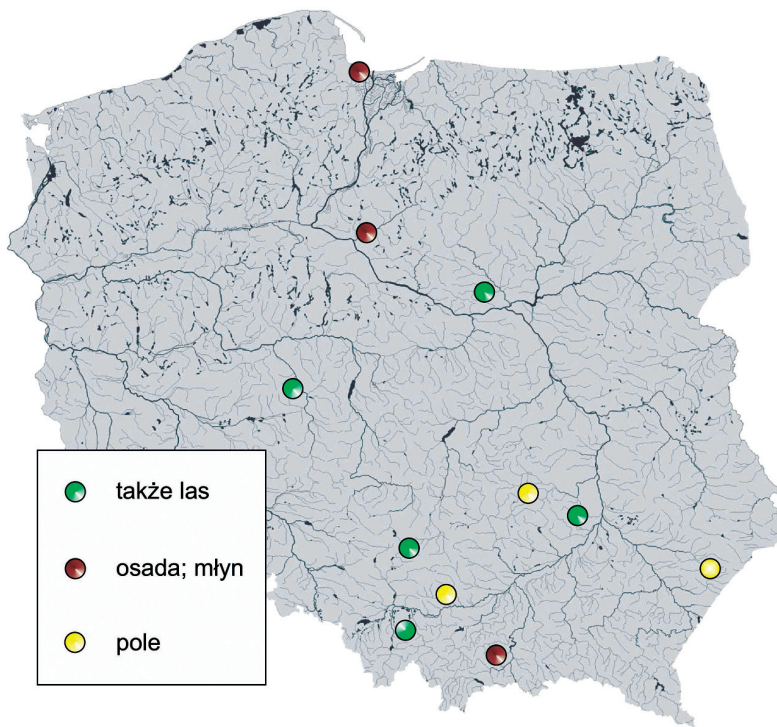

Ryc. 2. Krakocina w Inwałdzie

Jeżeli mamy tu istotnie do czynienia z nazwą zaczerpniętą przez kartografów z lokalnego uzusu lub jakiejś starszej tradycji kartograficznej, wskazywałoby to albo na długotrwałe utrzymywanie się w terenie obu wariantów nazwy (*Krakowica* i *Krakocina*), albo przynajmniej — co chyba bardziej prawdopodobne — na utrzymywanie się w gwarze leksemu *krakoć* lub *krakocina* (por. o nim niżej), który stosunkowo niedawno mógł wykazać asymilujący wpływ na starszą postać nazwy.

Do postaci *Krakowica* formalnie mogłaby nawiązywać szczególnie obficie zaświadczona nazwa *Krakówka* (pl. *Krakówki*), odnoszona do najrozmaitszych typów obiektów. Udało się zebrać następujący materiał: 1) *Krakówka*, -i, cz. Krakowa (PRNG); 2) *Krakówka* -i, cz. Piotrkowa Trybunalskiego (PRNG); 3) *Krakówka*, -i, cz. wsi Budy Dolne w pow. Gostynin¹², dawniej wieś (UN 75: 14; Wójcik 2002, 81; NMPol V 274: dokumentacja od 1827 r.); tu też *Krakówka*, -i, cz. Płocka (PRNG); 4) *Krakówka*, -i, cz. wsi Zęborzyn Drugi w pow. Lipsko

¹² Nalepa mylnie umieścił tę nazwę na mapie (1968: 66, mapa 7, 68) w okolicach wielkopolskiego Gostynia (w SG IV 607 użyto przymiotnika „[w pow.] gostyńskim”, z treści hasła wynika wszak jednoznacznie lokalizacja w Gostyńskim).

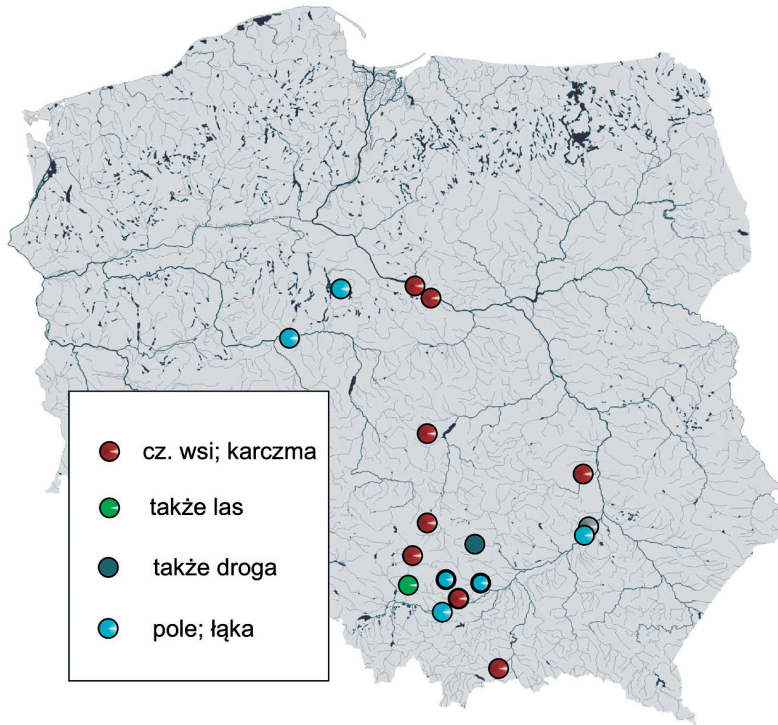

Ryc. 3. *Krakowiec, Krakowica*

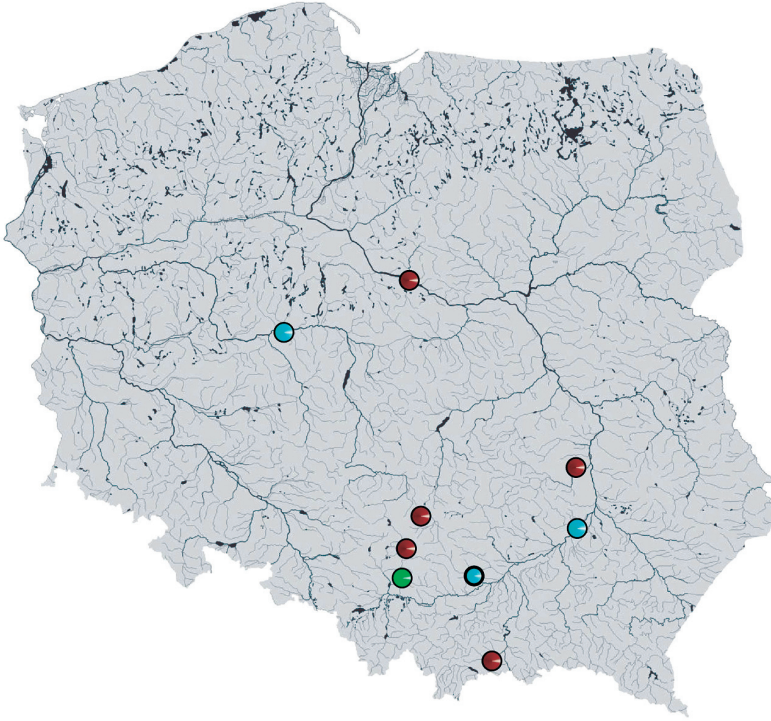
(PRNG); 5) *Krakówka, -i*, cz. wsi Głina w pow. Lipsko (UN 26: 21); 6) *Krakówka, -i*, cz. wsi Obidza w pow. Nowy Sącz (UN 9: 29); 7) *Krakówka, -i*, cz. wsi Rokitno w pow. Włoszczowa (UN 35: 61; PRNG); 8) *Krakówka, -i*, uroczysko we wsi Skotnica w pow. Chrzanów (PRNG); 9) *Krakówka, -i*, uroczysko pod Skawiną (PRNG); 10) *Krakówki, -wek*, pole we wsi Górka Stogniowska w pow. Proszowice (UN 13: 41); 11) *Krakówki, -wek*, uroczysko pod Skałą (PRNG); 12) *Krakówki, -wek*, pole w Sobiesękach w pow. Olkusz (UN 11: 104); 13) *Krakówka, -i*, gw. *Krakufka, -i* (UNMasz 95: 27), łąka w Zagórowie w pow. Słupca (UNMatr 95: 23); 14) *Zakrakówce, -a*, pole we wsi Krzcim w pow. Sandomierz (UN 32: 31); 15) *Krakówka*, miejsce między Radziejowem Kuj. i Czołowem (Koz IV 409); 16) *Krakówka*, karczma pod Murzynowem (Koz VI 202). Nie należy tu jednak podlaski ojkonim *Krakówki* (zob. NMPol V 274, s.v.v. *Krakówki-Dąbki, Krakówki-Włodki, Krakówki-Zdzychy*), pochodzący od (drobno)szlacheckiego nazwiska *Krakówka* (zaświadczonego w XVI w. w tejże wsi, por. Kondratiuk 1974: 100).

Jednakże w materiałach PRNG *Krakówka* występuje również jako nazwa dróg: 17) *Krakówka*, droga we wsi Piotrkowice w pow. Jędrzejów i 18) *Krakówka*, część Sandomierza i droga. Nasuwa to przypuszczenie, że mamy tu do czynienia z uni-

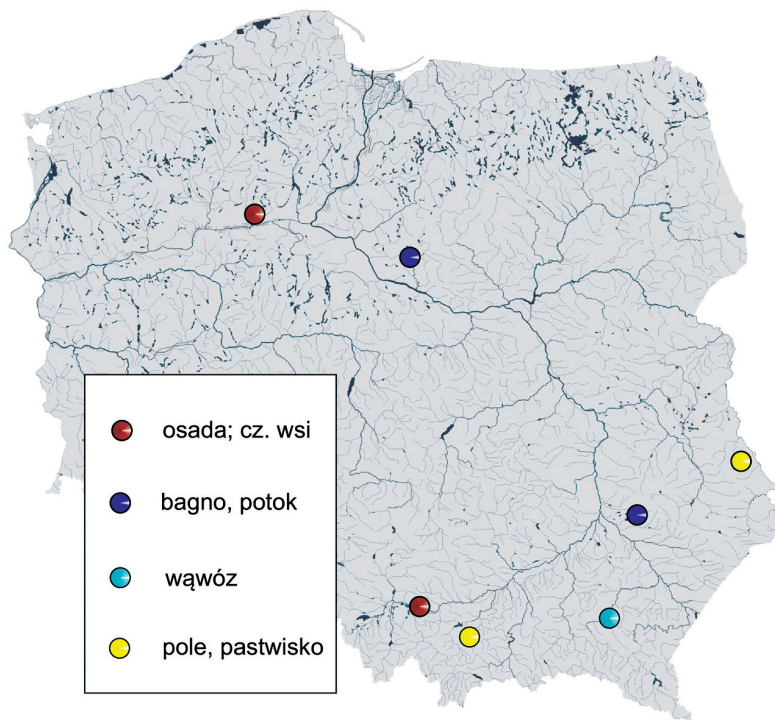
Ryc. 4. *Krakówka, Krakówki*

werbizacjami wcześniejszych grup atrybutywnych w rodzaju **Krakowska Droga* ‘droga prowadząca do Krakowa’, **Krakowska Strona* ‘część zlokalizowana na kierunku krakowskim, przy drodze do Krakowa itp.’ Przepuszczenie takie pozornie wydaje się łatwe do weryfikacji/falsyfikacji, w praktyce jednak pojawia się trudność związana z wyborem wiarygodnego punktu odniesienia. Ostatecznie można przyjąć, że takim punktem odniesienia były dawne miasta — jak się okazuje, *Krakówki* często położone są właśnie w bezpośrednim sąsiedztwie miast i za każdym razem istotnie chodzi o kierunek krakowski — w wypadku pozycji 9 o położenie na wschód od Skawiny, pozycji 2, 3, 11 i 15 — o położenie południowe wobec, odpowiednio, (starszej części) Piotrkowa, Płocka, Skały i Radziejowa, a pozycji 18 — o położenie na (południowy) zachód od Sandomierza. W wypadku pozycji 13 nie jest mi znana lokalizacja obiektu wobec centrum Zagórowa. Byłbym zresztą skłonny przyjąć, że także pochodzenie nazw dróg należy przyjmować niezależnie od możliwości znalezienia dla nich wiarygodnego punktu odniesienia (co wiązałoby się z eliminacją z listy nazw bezpośrednio odapelatywnych również pozycji 17). Ostatecznie zweryfikowana mapa polskich *Krakówek* wyglądałaby następująco:

Ryc. 5. *Krakówka* po wstępnej weryfikacji (obiekty oznaczone jak na mapie nr 4)

Formy bez (rzeczownikowego) rozszerzenia *-ov- są stosunkowo nieliczne i częściowo niepewne. Najciekawszym przypadkiem jest przymiotnikowa postać *Krakowa Góra*, -ej -y, określająca wzniesienie we wsi Borkowice w pow. Przysucha (UN 30: 8; PRNG), choć i ona mogłaby zawdzięczać swoje powstanie krakowskiej legendzie. *Krakowa Łąka*, cz. lasu k. wsi Płotowo w gm. Bytów (PRNG; brak u Surmy 1990), a więc na samym pograniczu zachowanego do dziś arealu kaszubskiego, jest dla mnie niepewna (czy istotnie jest to autentyczna nazwa kaszubska, czy może powojenny chrzest?). Dość prawdopodobne jest odapelatywne pochodzenie nazwy bagna *Kraki* k. wsi Osiek w pow. Sierpc (PRNG). Nazwa pastwiska *Kraki* w Czerniejowie w Chełmskim (UN 108: 9) może być motywowana bezpośrednio ukraińskim apelatywem podawanym dla tego terenu (Łeśiów 1972, 16: *krak*, oboczne do *krzak* i *krzok*, czyli zapewne < *кѣракъ >). Niepewna jest też nazwa pastwiska < *Kracziska* >, zapisana we wsi Skrzydlna w 1500 r. (SHGKr II 397, s.v. *Kamienna Góra*; autorzy czytają *Kraciska*); intuicyjnie byłaby to forma pluralna struktury nazwotwórczej na -isko, nie można jednak do końca wykluczyć postaci przymiotnikowej od niejasnej podstawy (np. *Kraczych-). Do tegoż *krak- nawiązywać mogą także toponimy *Kracze* (wąwóz przy wsi Gwoździanka w gm. Niebylec, PRNG) i *Kraczki* (cz. wsi Rusocice

Ryc. 6. *Kraki, Kraczi, Krakowa (Góra, Łąka), Kracze, Kraczek*

w gm. Czernichów, PRNG), choć i w tych wypadkach trzeba się liczyć z pochodzeniem odosobowym. Również ojkonim *Kraczi* k. Nakła, udokumentowany od l. 1440–1948? bez możliwości wykazania związku z używanymi w okolicy staropolskimi antroponimami (który przyjmuje NMPol V 266, s.v.), może być pochodzenia odapelatywnego. Wymieńmy wreszcie hydronim *Kraczek*, lokalizowany w XIX w. koło wsi Pikule (dorzecze Sanu, ale jeszcze na polskim obszarze etnograficznym, zob. Rieger 1969: 81; HE XVII 124–125), i *Kraczeń*, las w gm. Muszyna, na łemkowskim obszarze etnograficznym (PRNG; nie umieściłem na mapie).

Jak wynika zatem z powyższych rozważań, prawie połowa materiału Nalepy (1968) winna być objaśniona inaczej. Obie nazwy na *-any* winny być interpretowane jako etniczne / przesiedleńcze / jenieckie (zob. NMPol V 273, s.v.v. *Krakoviany* (1, 2)), co częściowo dopuszcza również ów autor. Trzy nazwy zachodniopomorskie (*Krakówko* k. Goleniowa, *Krakovieckie Błota* = *Krakówek* pod Kamieniem Pomorskim i *Krakovice* pod Gryficami), cytowane z powojennych map i słownika Rosponda, są zapewne chrztami powojennymi, zastępującymi niewspółrzedne nazwy niemieckie (w każdym razie nie mają one oparcia w materiałach opublikowanych u Rzetelskiej-Feleszko i Dumy (2008)). Świecki *Krakówek* jest praw-

dopodobnie przekształceniem innego brzmienia, ponowionego z nazwy jeziornej (zob. NMPol V 274). Nyskie *Krakówkowice* są raczej strukturą odosobową (SNGŚ VI 31 s.v.; NMPol V 275). Wreszcie dwie z trzech znanych Nalepie *Krakówek* są zapewne nazwami relacyjnymi wobec Krakowa (zob. wyżej).

Autorzy polskich opracowań toponomastycznych omawiający te nazwy zwykle traktowali je jako relacyjne względnie przeniesione, rzadziej chyba jako dzierżawcze. Dość rzadko nawiązywano do koncepcji Nalepy (np. E. Rzetelska-Feleszko, cytująca ją w charakterze opcji interpretacyjnej). Oryginalne podejście zaprezentowała U. Wójcik (2002), zwracając uwagę na żartobliwy apelatyw *krakówek* ‘wylew Wisły w okolicach Warszawy’; w moim materiale nigdy jednak nazwa położona nad Wisłą nie przybiera takiej męskiej postaci. Niekiedy współrdenne nazwy określano jako niejasne (np. J. Rieger, piszący o nazwie *Kraczek*, lub E. Pawłowski — o *Krakowcu*). W innym miejscu (Babik 2001: l.c.) ustosunkowałem się negatywnie do prób łączenia nazw polskich ze wspomnianym południowosłowiańskim terminem *krak*, podnosząc zwłaszcza niepewność ich prapostaci: (**krak-* czy **kark-* ~ **kork-*?). Jak się jednak okazuje, w językach północnosłowiańskich umożliwiającym odróżnienie obu prapostaci (a więc nie licząc czeskiego i słowackiego) występują stosunkowo liczne ślady ukształtowania **krak*¹³, kontynuowane w znaczeniach również potencjalnie toponimicznych, choć należących do nieco innych sfer znaczeniowych. Oprócz wspomnianej rekonstrukcji północnosłowiańskiego terminu hydrograficznego *krak* ‘odnoga’ próbowano zatem łączyć nasze nazwy z innymi jeszcze wyrazami potencjalnie topograficznymi. Chodzi o mało znaną¹⁴, choć zasługującą na zainteresowanie próbę E. Kowalczyk (1976), która zwróciła uwagę

¹³ Próbę sprowadzenia materiału ukraińskiego do prapostaci *кѣракъ : *кѣръ (Šul’hač 1998: 144–145) trzeba uznać za nieuzasadnioną — brak należytych podstaw do rekonstrukcji twarodematowego *кѣръ, przy derywacji od miękko tematowego *кѣръ (pol. *kierz* itd.) oczekivalibyśmy natomiast wprowadzenia jotacji do derywatu. Materiał dolnołużycki wskazuje zresztą na istnienie morfemu **krak-* bez wewnętrznego jeru (zob. niżej).

¹⁴ Obok zamieszczenia tej koncepcji na łamach popularnonaukowego czasopisma archeologicznego mogła na tym zaważyć także jej zbyt duża restrykcyjność, postulowała ona bowiem związek rzeczowy z dębami rosnącymi na szczycie wczesnośredniowiecznych kopców usypanych przez człowieka. Wykazanie styczności takich obiektów z obiektami noszącymi nazwy na *Krak-* jest w wielu wypadkach dyskusyjne lub wręcz niemożliwe. Przykładowo: z perspektywy krakowskiej należałoby założyć, że pierwotna nazwa miejsca zwanego Rękawką (na którym wznosi się tzw. kopiec Kraka) objęła również położone kilka kilometrów dalej, już za korytem Wisły, okolice wzgórza wawelskiego, by następnie w pierwotnej funkcji zostać zastąpiona przez inny toponim. Znający dobrze topografię Krakowa mieliby niemały problem z przyjęciem takiego założenia. Nie trzeba dodawać, że rozwijana niżej koncepcja, zakładająca apelatywne **krak-* na określenie krzywego lub karłowatego drzewa wolna jest od tego rodzaju wymogów/ograniczeń.

Dodajmy zresztą, że autorka nie wskazała leksemu rosyjskiego zawierającego morfem o postaci sprowadzającej się wprost do wyjściowego **krak-*: *krjaż* jest leksemem etymologicznie odrębnym, a *krjak* w najlepszym razie mógłby stanowić rezultat kontaminacyjnego wpływu *krjaża* (lub kontynuantu praformy *кѣрjакъ) na pierwotne **krak-*. Z tego też tytułu w poniższym przeglądzie materiału leksykalnego rosyjskich postaci na *krjak-* i *krjač-* nie uwzględniłam.

na wschodniosłowiańskie określenia rozgałęzionego dębu oparte na rdzeniu *krak-*. Podobny kierunek poszukiwań próbowałem rozwinąć przed trzema laty (Babik 2015: 418–419) przy okazji zachodniomałopolskiej nazwy *Krakowica*. Z racji objętości artykułu nie mogłem jednak przedstawić ani pełniejszego polskiego materiału nazewnictwa, ani leksykalnego materiału porównawczego z innych języków.

Z polszczyzny wskazałem przede wszystkim apelatyw *krakoć* ‘krzywe drzewo’ z Wiśniewa w Ostrołęckiem (kartoteka *Słownika gwar polskich PAN*). W świetle omówionej wyżej zachodniomałopolskiej *Krakociny* innym śladem tego wyrazu byłaby podana przez M. Kucalę (1957: 66) *krokacina* ‘rozwidlenie gałęzi’ (z Więciórki; w Facimiechu wyraz nieznan). Wbrew F. Sławskiemu (SEJP III 121), widzącemu tu derywat terminu *krok*, należałoby raczej zakładać metatezę samogłosek przekształcającą wyjściowe **krakocina*. Zwróciłem także uwagę na apelatyw *krakula* (z wariantem *karkula*) ‘krzywa laska sołecka’. Również tutaj nowe materiały porównawcze zestawione poniżej (derywaty na **-ul’a* od podstawy *karak-*) zdają się przeczyć pierwotności wariantu *karkula* i przyjmowanej przez autora SEJP rekonstrukcji **karkulja*. Kolejnym śladem pierwotnego *krak-* może być zapewne kontaminacyjna *krakyszka* (Babik 2015: l.c.).

Nie dostrzegłem wówczas natomiast jeszcze jednego możliwego śladu wyjściowego *krak-*, mianowicie zróżnicowanych znaczeniowo gwarowych derywatów z formantem *-ka*. Mamy tu przede wszystkim znane również poza polszczyzną określenie *kraczka*, odnoszące się do charakterystycznych układów snopków (zwykle lnu), opartych o siebie górnymi końcami (części dolne przybierają wówczas postać podnóżków), albo też do pojedynczych snopków bardzo rozszerzonych w dolnej części, by mogły utrzymać się w pozycji stojącej i lepiej schły¹⁵ (zob. Sławski SEJP III 43–44; SGPKar II 462; MSGP 112: *kraczka* ‘kopa złożona z kilku snopków lnu’ (Wlkp. pd.-wsch.), ‘snopek zboża’ (Młp. pn.-zach.), ‘wiązka lnu lub koniczyny rozczapierzona u dołu dla ułatwienia suszenia’). Odpowiedniki występują w czeskim (*kráčka*) i dolnołużyckim (*kšac*, *kšaca*). Postać *kraczka* (: pl. *kraczki*) zaświadczone także w innych znaczeniach (MSGP: l.c.: *kraczka* ‘cyrkiel do odmierzania odległości na polu’, Wlkp.). I w tym wypadku Sławski unikał rekonstrukcji dawnej formy imiennej, postulując derywację bezpośrednio od czasownika *kraczać* (co w wypadku desygnatu bądź co bądź nieruchomego musi zaskakiwać; por. przegląd znaczeń czasownika w Sławski SEJP III 43). Tymczasem w świetle obecnie znanych faktów nieprefigowane **kračiti* samo daje się najłatwiej objaśnić jako formacja denominalna¹⁶ ‘wykonywać ruchy określane jako **krakъ*’. Należało także wspomnieć o apela-

¹⁵ Por. np. fotografie na stronie <http://de.depositphotos.com/30201231/stock-photo-flax.html> albo <http://www.fotografie.atryda.pl/Rolnicze/snopki/len/slides/snopki%20lnu%200001.html>

¹⁶ Tendencja do wiązania genezy owego *krak-* z produktywnymi procesami wzdłużania w czasownikach dewerbalnych jest widoczna również u innych autorów, np. u W. Borysia (2005) czy H. Taborskiej (cytowane hasła SEK). Podejście takie wynika zapewne z niedostatecznej wiedzy o odpowiedniej rodzinie wyrazowej w skali ogólnosłowiańskiej.

tywie *pokraka* (i jego kaszubskim synonimie *kraka*, zob. SEK III 97), również niezupełnie przekonująco łączonym z **(po)kraczać* (tak Boryś 2005: 458). Kolejnym śladem nominalnego *krak-* w polskopomorskim może być kaszubski apelatyw *kraki* ‘nieudolne pismo, gryzmoły’, wywodzone przez H. Taborską (SEK III 88) bezpośrednio od czasownika *kráčëc* ‘pisać niezgrabnie’. W świetle paraleli rosyjskiej, w której forma werbalna o takim znaczeniu zawiera wyraźny sufiks nominalny (zob. niżej), nie można wykluczyć denominalnego pochodzenia tego czasownika i wcześniejszego metonimicznego przeniesienia na litery określeń innych powyginanych przedmiotów (np. właśnie gałęzi).

Wschodniosłowiański materiał apelatywny można podzielić na kilka grup. Pierwsza, niezbyt pojemna, obejmuje pozycje, które dają się sprowadzić bezpośrednio do praformy *krak-*. W drugiej, obszerniejszej, znajdują się wyrazy zakładające nieco inne formy wyjściowe, w których wszakże powstaniu pewien udział miała praforma *krak-*.

Na Polesiu Żytomierskim na pytanie o ‘niskorosły las tworzony przez powykręcane, krzywe drzewa’ (Nikončuk 1979: 63–64) podano m.in. odpowiedzi: *kráki*, *kráčëcë* (dwa sąsiadujące punkty Lisove i Zolote w rejonie dubrowickim), *karáki* (dwa punkty), *karakóvatí l’ës* (14 punktów), *karačkuvátyj l’is* (dwa punkty), *garágovatyj l’is* (trzy pkty), *harahúly* (lewobrzeże Dniepru), w pojedynczych punktach *karákuvatí l’is*, *karačuný* mn., *karačún* m., *karačkonóhyj l’is*, *karákul’i* mn., *karákul’ov’i l’ës*, *karačkovátí l’es*, *karačún*.

W południowym dorzeczu Prypeci jako nazwę ‘dwu lub więcej pni wyrastających z jednego korzenia’ (Nikončuk 1979: 71–72) podano wyrazy: *karáka* (106 punktów), *koráka* (trzy blisko położone punkty), *karáha* (cztery punkty), *karačún* (cztery punkty), *karákul’a* (dwa punkty), *karákovate dérevo* (cztery punkty), *karákuvate dérevo* (dwa punkty), *rozkaráka* (25 punktów) i *rozkaráki* (trzy punkty), *kakar’áka* (dwa punkty), w pojedynczych punktach *karákul’a*, *rozkar’áka*, *v’iska-ráka* plus pewna liczba postaci o szkielecie *g–r–g*. Podobnie wyglądały odpowiedzi na pytanie o nazwę jednego z takich rozgałęzionych pni (ib.: 70).

Bardzo obfity okazał się gwarowy materiał rosyjski, chociaż zaświadczone tu głównie różnego typu derywaty „piętrowe”. Pierwszą dużą grupę stanowią postaci o rdzeniu *krak-* i rozszerzeniu *-ol-*, częściowo może także *-al-*: *krákol’* ‘konar’, dem. *krákolek* i *krakolëk*; *krakolëčik* (SRNG XV 165: Pskowskie; PskObISl XVI 65); *krakaléstyj* i *krakal’ástyj* (SRNG: l.c.: Smoleńskie); *krakal’ástyj* [dub] (SRNG: l.c.: Pskowskie, Gorkowskie); *krakolistyj* [dub] ‘silnie rozgałęziony’ (SRNG: l.c.: Archangielskie; PskObISl: l.c.) i *krakol’astyj* (PskObISl: l.c.). Nawiązują do nich podobne formacje od rdzenia *karak-* (i *korok-*?): *korokólistyj* ‘rozgałęziony (np. o krzyżu)’ (SRNG XIV 359: Pskowskie); *korokól’častyj* (o dębnie, w przeciwstawieniu do *prostoj* (SRNG XIV 359: Symbirskie); *korokól’čatyj* (epitet odnoszący się do dębu) ‘gruby i mocno ukorzeniony’ (bez lokalizacji), ‘rozgałęziony, kędzierzawy’ (o koronie drzewa) (SRNG: l.c.: Pskowskie); *krakal’ávyj*, *krakal’ástyj* i *karakal’atyj*

‘rozłożysty (o drzewie)’ (NovgOblSI 328); *karaklistyj* (PskOblSI XIII 486); *karakólit’s’a* ‘skupiać się w pęczki (o wschodzącym życie)’ (SRNG XIII 71: Pskowskie). Przekształceniami tych formacji mogą być z kolei derywaty od podstawy *kork-*: *korkol’átyj* ‘rozgałęziony’ (SRNG XIV 334: Twerskie); *korkolist* ‘epitet odnoszący się do drzewa’ (SRNG: l.c.: Orłowskie); *karkal’ástyj* ‘mający dużą liczbę odrośli od głównej łodygi’ (o roślinach) (SRNG XIII 91: okolice Tosny pod Leningradem), o ile nie są to metatetyczne odkształcenia pierwotnego *krak-*. Pewna grupa derywatów z *-al-* (częściowo pod akcentem) charakteryzuje się odmiennymi znaczeniami: *karakalëk* ‘część kwiatostanu’; *karakál* ‘kielek ziemniaka’; *karakál* ‘jeden z dwu zagiętych końców żelaznego tasaka (?)’ (PskOblSI XIII 485), *krakal’ja* ‘zamarznięte grudki ziemi; nierówności na lodzie’ (Kulikovskij 1898: 42; SRNG XV 165).

Dużą grupę stanowią rosyjskie derywaty z rozszerzeniem *-ul-*, znane także z ukraińskiego, a tworzone chyba wyłącznie od podstawy *karak-*: *karákul* ‘krzywe drzewo’ (SRNG XIII 71: Wiatka, też SIVâtGov II 25); *karákul’a* ‘krzywe drzewo’ (SRNG: l.c.: Kazańskie? też SIVâtGov: l.c.); ‘rozgałęziony wierzchołek sosny’ (SRNG: l.c.: Tomskie); ‘żelazne widły do gnoju’ (SRNG: l.c.; też SIVologGov III 39; ÂrOblSI V 20); ‘podobne do wideł narzędzie do wykopywania ziemniaków’ (SRNG: l.c.; też ÂrOblSI V 20); ‘kabląk’, ‘niewprawna ręka’ (SIPermGov I 378) i ‘reçe’ (ÂrOblSI: l.c.); ‘narzędzie do zdrapywania gnoju’ (SISrUral II 16); ‘narzędzie z rozdwojonym końcem’ (PskOblSI XIII 486); ‘muszelka z rzeki’ (?) (SIGovKarel III 328); ‘niewysoki człowiek z krzywymi nogami’ (SRNG: l.c.: Jarosławskie); *karakul’* ‘gałąź’ (SRNG XIII 71); *karakul’skij* (o dębie) ‘rozgałęziony’ (SRNG: l.c.: Samarskie, Symbirskie, Orłowskie). W gwarach kostromskich *karákul’ka* to ‘motyka zrobiona z gałęzi’ (Gancovskaâ 2016 s.v.), a w gwarach okolic Moskwy ‘rozgałęzione, krzywe drzewo’ i ‘rękojeść zwieńczona dwoma lub więcej zagiętymi zębami’ (SRNG XIII 71). W języku literackim *karákuli* to ‘kulfony’, od którego to wyrazu w niektórych gwarach północnych utworzono czasownik *karákulit’* ‘pisać niezdarne’ (ÂrOblSI V 20; SINizPeč I 302). U Kozaków uralskich forma pluralna *karakuli* oznacza(ła) natomiast ‘zygzaki wykonywane przez uciekającego zająca’ (Maleča 2002: 42).

Osobno wymieńmy derywat na *-uš-*: *karákuška* ‘dziecko poruszające się na czworakach (SRNG XIII 72: Pskowskie, Twerskie; PskOblSI XIII 486; Kulikovskij 1898: 34: Kozaczyzna uralska; Maleča 2002: 168¹⁷); *na karákuškach* ‘na czworaka’ (SRNG: l.c.: Pskowskie, Twerskie, Ołonieckie, Archangielskie; SIGovMord); *karákuškom* ‘na czworaka’ (ib.). Osobliwa jest zwłaszcza postać z rozszerzeniem *-oz-* (*karakózina* ‘krzywa, sękata pałka’, *karakózistyj* ‘sękaty, krzywy’, zob. NovgOblSI: l.c.). Zapewne do tej rodziny należą pskowskie *kračánniki* ‘łapcie uplecione ze sznurków’ (PskOblSI XVI 108). Jeszcze inaczej zbudowana jest używana na Syberii formacja *krakašátnik* ‘mały zagajnik sosnowy’ (SIGovSib I/2 144). Prawdopodobnie

¹⁷ Z niejasnych względów lemat opatrzony został kwalifikatorem „túr.” Czyżby rzeczywiście chodziło o zapożyczenie z języków turkijskich?

jest to derywat na *-nik* od przymiotnika **krakašatyj*, zakładającego z kolei podstawę **krakach-* (albo raczej **krakaš-*) **‘karłowata sosna’* (?).

Unikatowymi postaciami są *krakitovyj* [*dub*] ‘?’¹⁸ (Jakucja; SRNG XV 165), może ślad prapostaci **krakyt-*, a pośrednio i osnowy na **-u-* lub **-ū-*, a może niederywowane *kraka* ‘nieużytki; gęstwina (?)’ (i toponim) (SRNG XV 165: Permskie, Kozaczyzna dońska), niepewne jednak z racji niezaświadczenia przejściowych stadiów znaczeniowych. Innym śladem osnowy na **-ū-* byłby zapewne termin *kra-kva* ‘wygięta wertykalnie duha psich sań, służąca do kierowania nimi’ (Kamczatka, SRNG: l.c.), wyraźnie różniący się jednak znaczeniem. Stwierdzono również derywaty od podstawy *karak-* bez dalszych specyficznych rozszerzeń imiennych: *karačitsja* ‘kroczyć, szeroko rozstawiając nogi; robić coś w sposób nieumiejętny’ (SlGovVologr III s.v.; SIDonKaz 209) oraz może *karákovyj* ‘kędzierzawy (jak baranek)’ (SIDonKaz 209). Tutaj należy też szeroko znany termin *karački* ‘czworaki’, *na karačkach* (notowany również w białoruskim).

Ślady postulowanego przez Nalepę i Wauer znaczenia hydrograficznego ‘odnoga’ w północnosłowiańskim okazały się nadzwyczaj skąpe. *Krak* i *kračók* w zbliżonym znaczeniu ‘dopływ’ notowane były na Bojkowszczyźnie i Pokuciu (Valjava, Roztoka, Dračyni, por. Dzendzelivs’kij 1968: 298, 302). Prawdopodobnie są to zatem wyrazy południowosłowiańskie, rozniesione przez osadnictwo wołoskie, por. rumuń. *crac* m.in. ‘odgałęzienie’ (też ‘odnoga ciekłu’), co dopuszczał także sam Dzendzeliwski (Dzendzelivs’kij 1968: 302). Znaczenie hydrograficzne stwierdzono nadto — dla formalnie odmiennej struktury — w gwarach pskowskich, gdzie odnotowano nieznaną skądinąd apelatyw *karakló* ‘zakręt / meander rzeki’ (PskObSI XIII 486).

Wszystkie te wyrazy z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem nawiązują do rodziny zlematyzowanej w hasłach ÈSSÂ XI 50–51: **korakъ* i 77–80: **korkъ*/**korka* (oraz **krakъlb?* w ÈSSÂ XII 92–93). Wyrazy te, występujące we wszystkich językach słowiańskich, przybierają znaczenia wahające się między ‘noga; biodro’, ‘coś podłużnego’, ‘krok’, ‘rozgałęzienie, odnoga’, ‘coś wystającego’, przy czym tutaj zebrany materiał gwarantuje praformę **krak-* (na brak jeru rozdzielającego pierwotnie grupę spółgłoskową wskazują formy dolnołużyckie zawierające *kša-*). Niestety, ze względu na nieoptymalną architekturę artykułów hasłowych ÈSSÂ (abstrahowanie od derywatów) większość przytoczonego wyżej materiału północnosłowiańskiego nie weszła do tego słownika, pozostając nieznaną badaczom niesięgającym do źródeł „z pierwszej ręki”.

Możliwy scenariusz procesów, w wyniku których powstała osobliwa postać rdzenia **karak-*, składałby się zatem z dwu etapów. Pierwszym byłaby już prasłowiańska kontaminacja **kork-* i **krak-*, wytwarzająca zaświadczone w dwu grupach słowiańskich **korak-* (wariant znany głównie w areale południowosłowiańskim, ale

¹⁸ Zotow (2010: 233) określał to znaczenie jako ‘silnie rozgałęziony’, komentując ten sam chyba przekaz Zienzinowa z 1913 r.

szcątkowo też na Ukrainie, może i w Rosji, zob. Sławski SEJP III 121). Drugim natomiast — nieregularna asymilacja **korak-* > **karak-* (albo, w starszej fazie, **karāk-* > **kārāk-*), lokalnie może wspierana przez akanie.

Najbardziej wartościowymi argumentami wskazującymi na odapelatywną, toponimiczną motywację przynajmniej części polskich nazw z rdzennym *Krakov-* — poza nawiązaniem zachodniosłowiańskimi — nazwy terenowe (leśne, polne) *Krakoviec* i część nazw brzmiących *Kraków* odnoszona do naturalnych obiektów fizjograficznych (np. lasów czy wąwozów). Funkcja rozszerzenia *-ow-* nie została dotąd zadowalająco wyjaśniona (por. Babik 2015: 419). Zważywszy jednak, że proponowana interpretacja zakłada jako etymon określenia dendroflory (wprawdzie nie nazwy gatunkowe, jednak leksemy charakteryzujące drzewa), można poprowadzić paralelę między tymi strukturami a toponimami na *-ów*, *-owo*, *-owiec* czy *-owica*, tworzonymi od nazw gatunkowych drzew (*Dębowo*, *Dębowiec* itd.). Sugerowałoby to m.in. konieczność postulowania pra- lub staropolskiego apelatywu o brzmieniu *krakowiec.

Materiał zestawiony w niniejszym przyczynku zdaje się wskazywać, że dotychczasowe próby wiązania nazw o podstawie *krak-* z zaświadczonymi tylko w dialektach południowosłowiańskich (lub północnosłowiańskich, ale podlegających wpływowi południowosłowiańskiemu) terminami hydrograficznymi nie mają realnych podstaw. Nie oznacza to oczywiście, że żadna z polskich nazw na *Krak-* nie może kontynuować apelatywu o takim właśnie znaczeniu. Wydaje się jednak, że udowodnienie tego pozostaje poza sferą możliwości toponomasty. Wskazywanie na usytuowanie niektórych obiektów noszących nazwy na *Krak-* nad ciekami z oczywistych względów nie może mieć mocy argumentu decydującego. Jak się okazuje, rozwidlenia/odgałęzienia cieków nigdy nie są nazywane apelatywami czy nazwami na *Krak-*, choć w kilku wypadkach nazwy takie istotnie notujemy w pobliżu cieków (i starorzeczy). W szczególności należy zdecydowanie odrzucić sugerowane przez J. Nalepę konotacje „topogenetyczne” tych nazw, jakoby wyznaczających „praojczyznę Słowian południowych”.

LITERATURA

- AntrPol II — *Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku*, 2: *H–Mq*, Lexis, Kraków 2009.
ÂrObISl V — *Âroslavskij oblastnoj slovar'*, K–Liova, ÂGPI, Âroslavl' 1986.
Babik Z. 2001: *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich (w granicach wczesnośrednio-wiecznej Słowiańszczyzny)*, Universitas, Kraków.
Babik Z. 2015: *Nazwy rzeczne zlewni Wieprzówki — komentarze do hasel zamieszczonych w „Hydronymia Europaea”* 12, „Onomastica” 59, s. 401–442.
Boryś W. 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wyd. Literackie, Kraków.
Brocki Z. 1977: *Z nazewnictwa polaci Gdańska: Krakowiec*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze” 4 [1976], s. 25–30.
Dzdzendzeliv'skij J. O. 1968: *Ukraińs'ki nazvi dlâ pritoki rički*, „Slavia Orientalis” 17, s. 297–303.

- ÈSSÂ — *Ètimologièskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksièskij fond*, t. 1–, Nauka, Moskva 1974–.
- Gancovskaâ N. S. 2016: *Slovar' govorov Kostromskogo Zavolž'â. Meždureč'e Kostromy i Unži*, Institut lingvistièskikh issledovanij RAN. Kostromskij gosudarstvennyj universitet, Kostroma.
- Grigorân È. A. 1975: *Slovar' mestnyh geografièskih terminov bolgarskogo i makedonskogo âzykov*, Izdatel'stvo Ajastan, Erevan.
- HE XII — K. Rymut, *Rechte Zuflüsse zur Weichsel zwischen Sola und Dunajec*, F. Steiner Verl., Stuttgart 1996.
- HE XVII — J. Rieger, *Gewässernamen im Flußgebiet des San*, 1: *Die fließenden Gewässer, A–O*, F. Steiner Verl., Stuttgart 2003.
- Hordyński P. 2015: *Krak, Celtowie i etymologia nazwy „Kraków”*, „Alma Mater” 171–172, s. 100–101.
- Hrabec S. 1949: *Nazwy dzielnic i okolic Gdańska*, Instytut Zachodni, Poznań.
- Kęsikowa U. 1976: *Nazwy geograficzne Pomorza Gdańskiego z sufiksem -ov-*, Ossolineum, Gdańsk.
- Kondratiuk M. 1974: *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Ossolineum, Wrocław.
- Kowalczyk E. 1976: *Krak czy krak?*, „Z Otchłani Wieków” 42 (3), s. 240–245.
- Koz IV — S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski*, cz. 1: *A–L*, Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk, Poznań 1921.
- Koz VI — S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*, cz. 1: *A–O*, Krajowy Instytut Wydawniczy, Poznań 1926.
- Kućała M. 1957: *Słownik porównawczy trzech wsi małopolskich*, Ossolineum, Wrocław.
- Kulikovskij G. 1898: *Slovar' oblastnago oloneckago naręčičâ v ego bytovom" i ètnografièskom" primënenii*, Tipografiâ Imperatorskoj Akademii Nauk, Sanktpeterburg.
- Lubaś W. 1968: *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, Ossolineum, Wrocław.
- Łesiów M. 1972: *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Wyd. Lubelskie, Lublin.
- Makuch P. 2008a: *Wawel — starożytny Babel. Rozwiązanie zagadki*, „Alma Mater” 104–105, s. 57–61.
- Makuch P. 2008b: *Krakus — Cyrus Wielki. Pięć dowodów na tożsamość*, „Alma Mater” 109, s. 134–138.
- Makuch P. 2013: *Od Ariów do Sarmatów. Nieznane 2500 lat historii Polaków*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Maleča N. M. 2002: *Slovar' govora ural'skikh (âičkikh) kazakov*. T. II: *Z–N*, Orenburgskoe knižnoe izdatel'stvo, Orenburg.
- MoiKrewni — internetowa wyszukiwarka nazwisk polskich (wraz z lokalizacją na mapie powiatów); www.moikrewni.pl [wyszukiwarka zlikwidowana podczas druku niniejszego tekstu].
- MSGP — *Mały słownik gwar polskich*, Lexis, Kraków 2010.
- Nalepa J. 1968: *Słowiańszczyzna północno-zachodnia. Podstawy jedności i jej rozpad*, Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Nazwiska V — K. Rymut, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. V: *Kl–L*, IJP PAN, Kraków 1993.
- NMPol V — *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, t. V: *Ko–Ky*. IJP PAN, Kraków 2003
- Nikončuk M. V. 1979: *Materiali do leksiècnogo atlasu ukraińs'koï movi (Pravoberežne Polissâ)*, Naukova dumka, Kiïv.
- NovgObłSI — *Novgorodskij oblastnoj slovar'*, Nauka, Sankt-Peterburg 2010.
- Pawłowski E. 1984: *Nazwy terenowe ziemi sądeckiej*, Ossolineum, Wrocław.
- Pisowicz A. 2012: *Czy na pewno Krak założył Kraków?*, „Alma Mater” 150, s. 59–60.
- PRNG — *Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych*; pliki w formacie .xml, dostępne: <http://www.cod-gik.gov.pl/index.php/darmowe-dane/prng.html>
- PskObłSI — *Pskovskij oblastnoj slovar' s istoričeskimi dannymi*, t. 1–, Izdatel'stvo Leningradskogo [potem S-Peterburgskogo] universiteta, Leningrad [potem Sankt-Peterburg] 1967–.

- Rieger J. 1969: *Nazwy rzeczne dorzecza Sanu*, Ossolineum, Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 2008: *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie*, cz. I: *A–O*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Schütz J. 1957: *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Akademie-Verl., Berlin.
- SEK III — W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. III: *K–O*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1999.
- SG IV — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. IV, nakładem W. Walewskiego, Warszawa 1883.
- SGPKar II — J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. II: *F–K*, AU, Kraków 1901.
- SHGKr II — *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. II, Ossolineum, Wrocław 1989; Secesja, Kraków 1993.
- SIDonKaz — *Bol'šoj tolkovyj slovar' donskogo kazačestva*, „Russkie slovari”, Izdatel'stvo Astrel'/ Izdatel'stvo AST, Moskva 2003.
- SIGovKarel III — *Slovar' russkikh govorov Karelii i sopredel'nyh oblastej*, t. III: *kot–némovyyj*, Izdatel'stvo S-Peterburgskogo universiteta, Sankt-Peterburg 1996.
- SIGovMord — *Slovar' russkikh govorov na territorii Respubliki Mordovii*, Nauka, Sankt-Peterburg 2008.
- SIGovSib I/2 — *Slovar' russkikh govorov Sibiri*, t. I/2, Izdatel'stvo SO RAN, Novosibirsk 1999.
- SIGovVologr III — *Slovar' donskikh govorov Volgogradskoj oblasti*, t. III: *K–N*, Izdatel'stvo VBIPK RO, Volgograd 2007.
- SINizPeč I — *Slovar' russkikh govorov Nizovoj Pečory*, t. I: *Ablemáj–óšupá*, Filologičeskij fakul'tet SPbGU, Sankt-Peterburg 2003.
- SIPermGov I — *Slovar' permskikh govorov*, t. I: *A–N*, Izdatel'stvo Knižnyj mir, Perm'.
- SIPrikam I — *Slovar' russkikh govorov ũznego Prikam'á*, t. I: (*abaltus–kyčiga*), Redakcionno-izdatel'skij otdel Permskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta, Perm' 2010.
- SISrUral II — *Slovar' russkikh govorov srednego Urala*, t. II: *K–N*, Ural'skij [...] gosudarstvennyj universitet, Sverdlovsk 1971.
- SIVâtGov V — *Oblastnoj slovar' vâtskikh govorov*, t. V: *K–L*, Izdatel'stvo VGGU, Kirov 2008.
- SIVologGov III — *Slovar' vologodskikh govorov*, t. III: *I–K*, Pedinstitut, Vologda 1987.
- Sławski SEJP III — F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. III: *Kotar–Kysz*, Tow. Miłośników Języka Polskiego, Kraków 1966–1969.
- SNGŚ VI — *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, t. VI: *Kos–Lig*, Wyd. Instytutu Śląskiego, Opole 1992.
- SRNG — *Slovar' russkikh narodnyh govorov*, t. 1–, Nauka, Leningrad 1964–.
- SSNO III — *Słownik staropolskich nazw osobowych*. III: *Kl–M*, Ossolineum, Wrocław 1965–1987.
- Surma G. 1990: *Toponimia powiatu bytowskiego*, Ossolineum, Wrocław.
- Šul'hač V. P. 1998: *Praslov'âns'kij gidronimnij fond: fragment rekonstrukcii*, Īnstitut ukraïns'koï movi NAN Ukraïni, Kiiv.
- Treder J. 1977: *Toponimia bylego powiatu puckiego*, Ossolineum, Gdańsk.
- UN — *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych*, nry 1–197, Urząd Rady Ministrów, Warszawa 1963–1972.
- UNMasz — tzw. maszynopisy profesorskie UN, stanowiące etap przejściowy systematyzowania zebranego w terenie materiału na drodze do ostatecznego opracowania i wydania tomików UN. Maszynopisy te są przechowywane (i obecnie digitalizowane) w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- UNMatr — przygotowane do powielenia matryce niewydanych tomików UN. Matryce te są przechowywane (i obecnie digitalizowane) w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- Videoski B. 1999: *Geografskata terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik*, Makedonska Akad. na Naukite i Umetnostite, Skopje.

- Wauer S. 1978: *Die Ortsnamen *Krakov- im polabo-pomoranischen und altsorbischen Gebiet*, „Namenkundliche Informationen” 33, s. 58–66.
- Wolff A., Rzetelska-Feleszko E. 1982: *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, PWN, Warszawa.
- Wójcik U. 2002: *Nazwy miejscowe dawnego województwa rawskiego*, Tow. Naukowe Warszawskie—Wyd. IJP PAN, Warszawa—Kraków.
- Zotov G. V. 2010: *Slovar' regional'noj leksiki krajnego Severo-Vostoka Rossii*, Izdatel'stvo SVGU, Magadan.

KRAKÓW AS PROTO-SLAVIC AND OLD POLISH TOPOGRAPHIC PLACE NAME —
A SURVEY OF POLISH TOPONOMASTIC MATERIAL AND NORTH SLAVIC LEXICAL
EVIDENCE

SUMMARY

A perusal of the Polish and partly also North Slavic toponomastic stock reveals several dozen of various types of derivatives of a hypothetical Proto-Slavic appellative **krak(ov)-*. Given their multiple occurrences in the microtoponymy, both the hypothesis of their possessive origin as well as that assuming a connection with the name for ‘raven’ must be regarded as insufficient. A possibly full survey of related Polish place names, considerably enlarged with respect to hitherto published syntheses, is presented, accompanied by a discussion of the comparative North Slavic (mainly Ukrainian and Russian) lexical material. Analysis of both the characteristics of the topographic denotations of the names in question as well as the semantics of those appellatives which unambiguously point to a pre-liquid metathesis **krak-* does not confirm J. Nalepa’s hypothesis claiming that an etymological meaning of the Polish *Kraków* is related to hydrography. On the contrary, it rather suggests a connection with certain peculiarities of dendroflora.

Keywords: origin of the name of Cracow, Polish toponyms in *Krak-*, the lexical morpheme *krak-* in the lexicon of North Slavic